

Pero Simić

**BROZ PROTIV
TITA**

■ Laguna ■

Copyright © 2014, Pero Simić
Copyright © ovog izdanja 2014, LAGUNA

Kupovinom knjige sa FSC oznakom
pomažete razvoj projekta odgovornog
korišćenja šumskih resursa širom sveta.

SW-COC-001767

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

**BROZ PROTIV
TITA**

Sadržaj

<i>Prolog: Povratak u prošlost</i>	13
1. Smrt na Dedinju	21
Loše vesti iz Sarajeva (23) • Strah od Rusa (25) • Aplauz za represiju (29) • Gorčina nepravde (32)	
2. Dugačka lista nesporazuma	35
Savet Veljka Vlahovića: „Nemojte to činiti – ja sam mu jedanput stavio primjedbu, pa dvije godine nije govorio sa mnom“ (37) • Igre oko Kosova i Metohije (38) • Nika- da nisam porekao ono što sam rekao, a Jugoslavija više liči na neku konfederaciju (39) • Gde su nestale trake sa Brionskog plenuma? (44) • Vani trljaju ruke: „Kad ovaj umre, tj. ja, sve se raspada“ (45) • Ne može da se odvoji od vlasti (47) • Iznuđeni kompromis (52)	
3. Srbija (ne) može biti pod prinudnom upravom .	57
Zašto smo stalno pod pritiscima (59) • Ne znam odakle vam stižu informacije, to je zaista preko svake mere (63)	

• Intriga iz Moskve (64) • Čas prvo došla depeša, čas nije bilo depeše, već došao tu ataše iz Moskve (67) • Utuk na utuk: „Ja vas optužujem!“ – „Optužujem i ja vas!“ (68)

4. Bez batina nema ništa. 71

Ima li razlika u tretmanu republika? (73) • Nezadovoljstvo pisanijom beogradske štampe (74) • Profesor Stevan Đorđević ima pravo da kaže šta misli i da zbog toga dobije otkaz (76) • Za nas je problem da obezbedimo isti status kao i drugi (78) • Otvaranje Pandorine kutije nacionalne homogenizacije (79)

5. Vi ste, družo Tito, najodgovorniji za sva ova zbivanja. 85

Tmurna atmosfera u ekonomiji (87) • Nekad su nam Rusi slali pisma, sada zovu telefonom, a vi snosite najveću odgovornost za ova zbivanja (88) • Bar u hapšenjima imamo iskustava (91) • Mi smo došli da vam pomognemo (93) • Mi moramo pokazati zube (96)

6. Dobro, prihvatam da je to dezinformacija . . . 101

Ja sam Kardelju otvoreno rekao da se ne slažemo, i on meni (103) • Ja to više neću ni spomenuti (104) • Tokovi na Kosovu su u dobrom kretanju, a sve što je protiv Tita direktno je upereno protiv svih nas i svega drugog (106) • Prosjačimo po svijetu – mene je sram, brate moj (109)

7. Može li doći do raspada Jugoslavije. 113

Posle ustavnih promena biće mnogo više mogućnosti za devijacije nego sada, ali mi ništa ne menjamo (115) • Ko ima veliku platu, ne može ništa da kritikuje (117) • Svima reći da ovde nikakvih sukoba nije bilo (118)

8. Rado bih ja napustio funkciju šefa države, ali ne mogu da ostanem bez vojske 123

Spisak za hapšenje dvadeset generala (125) • Tito neće da sluša loše vesti sa Kosova, već samo dobre (129) • Opsesija vojnim udarom (131) • Igranje s državom (134) • Pipanje pulsa Dragoslava Markovića (136) • Vi ste pravilno kazali da sam ja nedodirljiv, to je stvarno tako (138) • Kako je iznuđeno usvajanje ustavnih amandmana (140)

9. Dva sata tumaranja po hotelskoj sobi u Njujorku 143

Lupanje šakom o sto (145) • Da li se vredi svađati zbog suvereniteta? (147) • Separiranje Hrvatske (148) • Čestitka za Dan republike (150) • Ne grejte ruke na tuđoj vatri (151) • Draža drugi put kod Tita (153)

10. Maraton u Karadorđevu 157

Znaš li ti naš ustav: uzmeš novine, pročitaš i hapsiš (159) • Razbijanje rukovodstva imalo bi tragične posledice (161) • Pecnulo me je ovo što je što je drug Tripalo rekao (162) • Šta će vam masovni pokret kad imamo fiktivni Socijalistički savez? (163) • Ja mislim da nas drug Tito tjera pred zid i da je to dobro (164) • Savka Dabčević i Latinka Perović u istoj sobi (166)

11. Čim je gužva veća, nekako se bolje osjećam . . . 169

Kad nešto odlučim, nikakvom iskušenju ne mogu da podlegnem (171) • Ja sam se već juče ogradio od vaše politike (172) • Sve primamo samo da na vlasti ostanemo (174) • Prizivanje vunjenih vremena (175) • Zašto Kardelju smeta „svakojako liderstvo“? (176) • Poželjno

je nametanje rešenja silom (179) • Površno bi bilo ako karijeristi ne dobiju reč (180)

12. Hapšenje, pa prikupljanje dokaza. 183

Igre oko završne reči (185) • Tito opet računa na gubitnike (186) • Strah od radnika „na privremenom radu u inostranstvu“ (188) • Komisija za hapšenje (189) • Krleža iznenađen hapšenjima (190) • Sud nije utvrdio da su subjektivno saradivali, ali je zaključio da su se objektivno podudarali sa emigracijom (191) • Kod njega su staljinistička rešenja uvek imala veću šansu da prođu (193)

13. Vraćanje čvrste ruke. 197

Defekti Jugoslavije su defekti orijentalne države (199) • Pretvaranje JNA u ideološku armiju, a na „privremenom radu u inostranstvu“ šezdeset pet odsto ratnog sastava JNA (201) • Titova krtica u srpskom rukovodstvu (203) • Tito je površan, mnoge stvari ne razume, nije više u stanju da dublje ulazi ni u jedno pitanje (207)

14. Otvaranje Pandorine kutije 211

Prizivanje Titove arbitraže (213) • Ko se ne slaže s Titom, čak i kada on nije u pravu, taj je frakcionaš (214) • Može li se pesnicom učvrstiti Jugoslavija? (216) • Lakoća ogovaranja (217) • Meni je vrlo krivo kad se sa mnom polemizira (219)

15. Prizivanje tutorstva nad Srbijom 225

Dogovor pored kamina na Zlatiboru (227) • Slobodna diskusija je raskoš koju mi sebi ne možemo dozvoliti (229) • Budite staljinisti da to ne bi postao neko drugi (232) •

Otvaranje sukoba (233) • Ministar srpske policije preporučuje Titu da se osloni na Dragoslava Markovića (236)

16. Demokracija je slabost jugoslovenskog sistema . 239

Neprijatelj je svud oko nas (241) • Nikad mnogo zabrana (243) • Nesloga je preča od jedinstva (244) • Pitanje akademika Pavla Savića (245)

17. Stvaranje sveca: Tito nije ličnost, on je pojam. . 249

Testiranje jugoslovenskog sistema odbrane (251) • Demagoška poruka sa Kozare (252) • Psihologija siromaha (253) • Administriranje je najnesposobnija politika (255) • Puč u SKJ (258) • Najava Nikezićeve smene (258)

18. Tito: Nikeziću, pa to nema smisla što nemačka štampa piše da ti braniš demokratiju od mene.

– Nikezić: Dosta je što odgovaram za Srbe, ne mogu i za Švabe. 261

Oslanjanje na generacije staljinističke prošlosti (263) • Sme li se u Jugoslaviji slobodno misliti? (264) • Višak stručnosti – veliki problem Srbije (266) • Ako polemišeš sa Dražom, polemišeš i sa mnom (268) • Na dobrom smo putu da pocepamo Srbiju (271)

19. Pretvaranje poraza u pobjedu 275

Neke od vas znam četrdeset godina, neke više od dvadeset pet godina – kamo sreće da je među vama više onih koje malo znam (277) • Stari kadrovi su kapital SKJ (279) • Na mojoj strani je bilo samo par drugova (280) • Ali većina je tamo gde sam ja, makar bio i usamljen (281) • Moj intervju je intervju cele radničke klase Jugoslavije (283) • One koje sam osudio, ja nisam dezavuisao (284)

20. Moralo se reći dosta: „Oni su dosta smišljeno počeli razvijati tezu o drugačijoj, modernoj Srbiji“	287
Pod budnim okom Kremlja (289) • Grešna evropska orijentacija (292) • I Sveti Sava je bio samoupravljajući (294) • Seča najboljih direktora i prvih srpskih menadžera (295) • I u kulturi problem najbolji (296)	
21. Porazili smo sve protivnike	301
S tobom ne možemo napred (303) • Traktor vuče Jugoslaviju u kapitalizam (304) • Odumiranje starog važi za sve (308) • Puštanje krvi u Bosni i Hercegovini (310)	
22. Zemlja potrošene budućnosti	315
Jugoslavija po meri Brežnjeva (317) • Pobedio liberale, izgubio od istorije (318) • Kazna je brzo stigla (320) • Rasprodaja supstance (322) • Nikakve promene nabolje nisu realne (324) • Militarizacija Jugoslavije (326) • Farbanje starog fijakera (328) • Mislio je samo na sebe (329) • Akumuliranje bolesti: konačni pobednik je glu post (332) • Na kraju bitka za uticaj na ostarelog vođu (334) • Nema više Jugoslavije (337)	
<i>Registar imena</i>	<i>343</i>
<i>Izvori i literatura</i>	<i>349</i>
<i>O autoru.</i>	<i>357</i>

Prolog

POVRATAK U PROŠLOST

U životu Josipa Broza Tita, doživotnog predsednika bivše Jugoslavije, praktično sve se vrtelo oko Rusa i Rusije. Ponajviše oko sovjetskog diktatora Josifa Visarionoviča Staljina.

Od 1915. do 1920. godine Rusi su ga zarazili virusom boljševizma, a 1928, čim je izabran za sekretara komunističke organizacije Zagreba, pažnju Moskve skrenuo je na sebe zahtevom da Staljin Komunističku partije Jugoslavije stavi pod svoju prinudnu upravu. Sedam godina kasnije, u sovjetskoj agenturnoj organizaciji Kominterni, počeo je da krči put za dolazak na čelo KPJ, a kada su mu sovjetski agenti u Kominterni, u jesen 1940, omogućili da postane generalni sekretar KPJ, sanjao je kako da uz pomoć Staljinovog Sovjetskog Saveza osvoji vlast u Jugoslaviji. San mu se ostvario već oktobra 1944. godine, kada ga je 414.000 sovjetskih vojnika dovelo na vlast u Beogradu.¹

U prve četiri godine vladavine bio je najverniji Staljinov oslonac u svetu, zbog čega je slovio za najvećeg staljinistu izvan Sovjetskog Saveza.

Kad je 1948, zbog prevelike ambicije, izgubio titulu „malog Staljina“, koji je „zaslužio Balkan cio i Evrope jedan dio“, mesecima je pokušavao da umilostivi svog moskovskog dobrotvora. I rečima i delima mu je dokazivao da je bio i ostao nepokolebljivi staljinista, a kad su pale u vodu sve nade da će ga odobrovoljiti, instinktivno se okrenuo na drugu stranu. Potražio je zaštitu Amerikanaca, kojima je, prelaskom na njihovu stranu, omogućio da ostvare prvu pobedu u hladnom ratu nad Sovjetima, zbog čega će ga Bela kuća nagraditi sa više od stotinu milijardi dolara.²

I preostali deo njegove karijere bio je u znaku Kremlja.

Dve godine posle Staljinove smrti, 1955, pomirio se sa novim gospodarima Kremlja, da bi narednih dvadeset pet godina, lavirajući između Moskve i Vašingtona, gradio bistu svetski važne ličnosti. Na njenom postamentu piše da je bio jedan od utemeljivača, a kasnije, posle rane smrti indijskog premijera Džavaharlala Nehrua i egipatskog predsednika Gamala Abdela Nasera, i nekrunisani kralj pokreta nesvrstanih zemalja.

Pragmatični Zapad, tvrd na tuđe patnje, progledao mu je kroz prste što je širom Jugoslavije osnovao desetak koncentracionih logora i gulaga, u kojima se njegova tajna policija surovo obračunavala sa stvarnim i nabeđenim jugoslovenskim staljinistima. A imao je sreće i sa Staljinovim naslednicima, koji su mu brzo zaboravili flertovanje sa Zapadom, ali Tito je bio pragmatičniji i veštiji i od jednih i od drugih. Pre Staljinove smrti sa Amerikancima je napravio nagodbu da mu garantuju doživotni opstanak na vlasti, a prema svedočenju Marka Nikezića, jugoslovenskog ministra inostranih poslova, iste garancije ubrzo je dobio i od novih sovjetskih vođa.³

Kad je prebrinuo sve brige oko neograničenog opstanaka na vlasti, davno je vremenom, ipak, počeo da kuca i na njegova vrata. Kako je stario, s nostalgijom se sve više sećao svog prvog dolaska u Moskvu 1935, kada je kao obični Josip Broz postao moskovski „drug Valter“, pa najveći jugoslovenski staljinista, pa neprikosnoveni vođa Jugoslavije, koji je sve više o svemu odlučivao sâm.

Čežnja za ideologijom sopstvene mladosti i modelom boljševičke partije, koji su ga doveli na vrh Jugoslavije, prvi put je javno izbila iz njega 1962. godine, na mitingu u Splitu:

– Komunisti moraju biti odgovorni za *sve* – rekao je tada, a to je značilo samo jedno. Da se jugoslovenski komunisti, kao i pre raskida sa Staljinom, moraju opet pitati za *sve* i o svemu odlučivati.

– Neki će, možda, izvana – dodao je – reći da smo opet počeli sa stezanjem, da su komunisti ponovo *sve* uzeli u svoje ruke. Neka pričaju šta hoće, mi znamo šta je nama *potrebno*.⁴

Sa melanholičnim zovom prošlosti i sve većim izazovima demokratskih procesa, započetih posle odvajanja od Staljina i uvođenja samoupravljanja, borio se sve do oktobra 1972. Tada je, deset meseci posle obračuna sa vodećim hrvatskim komunistima, koje je pre toga svesrdno podržavao, rešio da napusti političku filozofiju koja ga je posle razlaza sa Kremljaninom proslavila u svetu, a Jugoslaviji omogućila da postane najsnošljivija i najprosperitetnija zemlja istočne Evrope.

Odlučio je da okrene leđa titoizmu.⁵ I da Jugoslaviju i njenu vladajuću partiju vrati dvadesetak godina unazad, uz pomoć svog najbližeg saradnika, učitelja Edvarda Kardelja:

– Naša Partija je izgubila mnogo na prestižu poslije Šestog kongresa KPJ 1952. – kada je, inače, započeo proces demokratizacije Jugoslavije i destaljinizacije KPJ, koja je tada promenila ime u Savez komunista Jugoslavije.

I dijagnoza i rešenje bili su zaokruženi do kraja:

- Sa demokratijom smo išli u *preveliku* širinu.
- Ne možemo dozvoliti da se demokratijom koristi *svako*.
- Vraćamo se *naзад* tamo gdje smo grijeshili, gdje smo pustili da se ode *predaleko*.⁶

Jasnije nije moglo.

Stranim posmatračima nije trebalo dugo da shvate o kakvom se obrtu radi:

- Jugoslavija napušta liberalnu orijentaciju u privredi i politici i vraća se ortodoksnom komunizmu – javljali su iz Beograda zapadni analitičari i informatori.
- Jugoslovenski put se gubi – umesto države i samoupravljanja, istinskog federalizma i relativno liberalne atmosfere, iznenada se pojavljuje diktatura koja pokazuje zube; zemlja u kojoj armija i policija imaju poslednju reč.
- Titoizam je likvidiran zbog straha od reformskog kursa.⁷

Kazna za napuštanje titoizma i povratak Sovjetiji brzo je stigla.

Za četiri godine akumulacija jugoslovenske privrede je prepolovljena, a u poslednjoj godini Titove vladavine Jugoslavija je dostigla onaj stepen ekonomske zavisnosti

od Sovjetskog Saveza i njegovih satelita koji je imala pre njegovog raskida sa Staljinom!⁸

Njena privreda je postala toliko nekonkurentna da je Jugoslavija, da bi došla do deviza i izvozila svoje proizvode na konvertibilna tržišta, neke od njih morala da subvencioniše čak i sa dvesta odsto. I da praktično „*rasprodaje* supstancu“, kako je 1979, godinu dana pred Titov silazak sa vlasti, govorio tadašnji jugoslovenski ministar finansija.⁹

Tako je Tito u poslednjih osam godina života i neprikosnovenog vladanja Jugoslavijom u suštini poništio ono po čemu su ga i svet i istorija prepoznavali i prihvatili.

I srpska historiografija i srpska posttitovska politika prećutale su ovu ključnu odluku Titove predsedničke karijere.

Ova knjiga govori o tome kako je došlo do tog istorijskog prevrata.

Beograd, 28. februara 2014.

Pero Simić

NAPOMENE

¹ Ruski državni arhiv socijalno-političke istorije u Moskvi – RGASPI, 495-277-21/1; Pero Simić, *Tito fenomen 20. veka* (četvrto dopunjeno izdanje), Beograd, 2012, str. 50–61, 154–157, 195–203; Josip Broz Tito, *Sabrana djela*, tom 29, (priredio Milovan Dželebdžić), Beograd, 1989, str. 45, 215.

² Cit. *Tito fenomen 20. veka*, str. 265, 315–316; *Titov dnevnik* (priredio Pero Simić), Beograd, 2009, str. 12–13, 21–26, 39, 46–47, 89–90, 93–94, 104–105, 114–117, 127–130, 134–138, 147–151, 156–174.

³ Slavoljub Đukić, *Slom srpskih liberala*, Beograd, 1990, str. 316.

⁴ Arhiv Jugoslavije u Beogradu – AJ, 507, CK SKJ II-1/81.

⁵ O pojmu titoizma, kako je, posle Titovog razlaza sa Staljinom, definisana nova politička filozofija jugoslovenskog predsednika i karakter

jugoslovenskog režima, koji je tad počeo da se gradi, u literaturi postoje različite definicije.

Prema jednoj, „titoizam je jedna od totalitarističkih ideologija komunističkog pogleda na svijet. Njen tvorac je bio jugoslavenski doživotni predsjednik Josip Broz Tito, 1948. godine nakon njegovog raskida s SSSR-om“ (www.hr.wikipedia.org/wiki/Titoizam – pristup 4. 6. 2013).

Druga definicija je nešto konkretnija: „Titoizam je izraz kojim se označava službena ideologija, odnosno društveno-političko uređenje bivše Jugoslavije u periodu kada je njome vladao Josip Broz Tito, preciznije u periodu od raskida sa Istočnim blokom od 1948. pa sve do društveno-ekonomskih reformi krajem 1980-ih, neposredno pred raspad države. Sam izraz se u Titovoj Jugoslaviji nije službeno upotrebljavao, delomično zato što su ga kao prvi upotrebili sovjetski i drugi staljinistički propagandisti kao pežorativni termin, odnosno opisali titoizam kao revizionističko skretanje s 'pravog' puta, odnosno 'izdaju' temeljnih principa marksističko-lenjinističke komunističke ideologije“ (www.sr.wikipedia.org/sr/Titoizam – pristup 4. 6. 2013).

Pisac i bivši visoki srpski komunistički funkcioner Dobrica Ćosić dao je dva tumačenja titoizma. Prema prvom, titoizam je „potrošačka i nacionalistička reformacija staljinizma“, a prema drugom, „sve mane titoizma vrline su prema realnosti staljinizma“ (Dobrica Ćosić, *Piščevi zapisi (1969–1980)*, Beograd, 2001, str. 187, 221).

I sâm Tito je, verovatno zbog straha od sovjetske propagande i od mogućeg poređenja titoizma i staljinizma, različito govorio o pojmu titoizma. Na pitanje Sajrusa Sulbergera: „Da li je tačno, kako neki kažu, da je 'titoizam' ideologija“, on je krajem 1950. odgovorio: „To nije tačno i sasvim je nepravilno. Ne postoji nikakav titoizam. Mi smo samo čvrsti u sprovođenju teorije Marksa i Lenjina i borimo se protiv revizionizma“ (AJ, 836, Kabinet maršala Jugoslavije – KMJ, IV-1-a/43).

Samo šest dana kasnije, u intervjuu jednom zapadnonemačkom novinaru, ostavio je mogućnost da titoizam ipak predstavlja novu formu marksizma-lenjinizma: „Jugoslavija pokušava da utaba novi put na osnovu učenja Marksa i Lenjina“ (AJ, 836, KMJ, IV-1-a/44).

Dve godine posle ove izjave Tito je, u razgovoru sa svojim biografom Vladimirom Dedijerom, opet bio kategoričan: „'Titoizam' kao poseban ideološki pravac ne postoji. To je najgluplja stvar. I ja to ne govorim iz skromnosti. To je pokret zemalja za nezavisnost. 'Titoizam' kao ideološki pravac ne postoji zbog toga što mi nismo donijeli ništa novog u nauci marksizma-lenjinizma. Radi se samo o tome da smo

mi uspjeli samo najpravilnije primijeniti tu nauku“ (AJ, 837, Kabinet predsjednika Republike – KPR, IV-5-b/50).

Francuskom književniku Žanu Kasuu, koji je titoizam nazivao titizmom, Tito je 1958. rekao da on nije „osnivač nikakve doktrine i da nema opravdanja davati ime titizam jugoslovenskim nastojanjima u živom primjenjivanju već poznatih naučnih koncepcija socijalizma“ (AJ, 837, KPR, I-3-a/27-19).

⁶ *Vjesnik*, Zagreb, 8. oktobar 1972.

⁷ Diplomatski arhiv Ministarstva spoljnih poslova Srbije u Beogradu – DAMSPS, Politička arhiva (PA) 1973, 56, 3.

⁸ *Tito fenomen 20. veka*, str. 426-428; AJ, 507, CK SKJ III/258, prilog 1.

⁹ AJ, 507, CK SKJ III/262, prilog 1.

1.

SMRT NA DEDINJU

Loše vesti iz Sarajeva (23) • Strah od Rusa (25) • Aplauz za represiju (29) • Gorčina nepravde (32)

LOŠE VESTI IZ SARAJEVA

Osmi je maj 1971.

Svi jugoslovenski dnevni listovi izveštavaju o velikom narodnom mitingu u Zagrebu, na kome je pred više od 150.000 ljudi govorila predsednica CK SK Hrvatske Savka Dabčević Kučar. Kritikovala je hrvatske separatiste i njihove namere da razbiju Jugoslaviju „kakva nam je u interesu i kakvu želimo“, a velikosrpske šoviniste je osudila što „nam nude Jugoslaviju kakvu ne želimo i nećemo“. Govorila je o doprinosu Zagreba i Hrvatske pobeđi nad fašizmom, pominjala hrvatsku državnost i suverenost, kovala u zvezde politiku CK SK Hrvatske u radikalnoj decentralizaciji i demontiranju saveznih jugoslovenskih institucija, koju su ona i njeni saradnici promovisali godinu dana ranije.

Među brojnim transparentima mogli su se pročitati i ovi: „Tito doživotni predsjednik“, „Uđimo u SK i mijenjajmo ga“, „Što je više kleveta i laži, SKH nam je miliji i draži“, „Druže Tito mi ti vjerujemo“, „Hoćemo čiste

račune“, „Živjelo jedinstvo i ravnopravnost Hrvata i Srba u Hrvatskoj“, „Višak rada radnicima“, „Suverena država je pravo hrvatskog i ostalih naroda SFRJ“, „Tražimo usvajanje ustavnih amandmana“, kojima je otvaran proces pretvaranja jugoslovenske federacije u konfederaciju.¹

Tog dana novinari iz Zagreba javljaju da se „bojazan da Zagrepčani neće uspjeti dostojno da ugoste karavan prijateljstva iz Beograda pokazala neopravdanom“.

Beogradska *Politika* piše da iz godine u godinu opada broj jugoslovenskih porodica koje godišnji odmor provode van mesta stanovanja. Kažu da je 1966. na letovanje išlo 66 odsto jugoslovenskih porodica, a četiri godine kasnije samo oko 50 odsto. Ove, 1971. biće ih, kažu, još manje, jer će boravak na Jadranu biti za 20 odsto skuplji nego prošle godine.

U novinama se moglo pročitati da se navršilo već pet meseci kako jugoslovenske republike ne uspevaju da se dogovore oko vanbudžetskog bilansa federacije.

Okružni sud u Beogradu zabranio je prvi broj beogradskog lista *Fleš* zbog objavljivanja foto-reportaže o filmu Dušana Makavejeva *W. R. ili misterije orgazma*. Tvrdi da fotografije, isto kao i film, „duboko vređaju osećanja poštovanja“ prema Staljinovom prethodniku, ikoni ruskih boljševika, „drugom Vladimiru Iljiču Lenjinu“.

Iz Bona je stigla vest da je američki dolar u Zapadnoj Nemačkoj za vikend pao za deset odsto u odnosu na nemačku marku.

– Ironijom slučaja – kaže se u ovoj vesti – Amerikanci su tog dana 1945. slavili pobedu nad nemačkim Vermahtom, a 26 godina kasnije su na taj isti dan izgubili bitku s nemačkom markom.²

Tog dana, 8. maja predveče, u Beograd se iz Sarajeva, sa Drugog kongresa samoupravljača Jugoslavije, vratio predsednik jugoslovenske skupštine Milentije Popović, koji je u političkoj hijerarhiji Jugoslavije zauzimao drugo mesto, odmah iza maršala Tita.

Čim je ušao u kuću javio se svom prijatelju, predstavniku Srbije u Izvršnom birou Predsedništva Saveza komunističke Jugoslavije Mijalku Todoroviću, da mu prenese loše vesti koje nosi iz Sarajeva. Nekoliko minuta kasnije našli su se u Klubu saveznih poslanika na Dedinju, a kad je sa svojim sagovornikom podelio mučninu onoga što je od Tita čuo u glavnom gradu Bosne i Hercegovine, Popović i Todorović prelaze u obližnju bioskopsku dvoranu.

Iako je sedeo pored njega, Todorović nije primetio da se sa Popovićem dešava bilo šta neobično. Jedino mu se u jednom trenutku učinilo čudnim što se potpuno primirio, a kad je dotakao njegovu ruku, da proveri da li je sve u redu, ona je već bila hladna.

Titovom nominalnom zameniku prvi je pritekao u pomoć najpoznatiji jugoslovenski kardiohirurg, načelnik Vojnomedicinske akademije u Beogradu, dr Isidor Papo, koji se slučajno zatekao na filmskoj projekciji. Ubrzo je stigla i mobilna ekipa Vojnomedicinske akademije, koja je Popovića prevezla na Vojnomedicinsku akademiju, ali pomoći nije bilo. Očajnički pokušaji lekara da ga spasu okončani su oko 22.30 časova.³

STRAH OD RUSA

Muke Milentija Popovića kulminirale su dva dana ranije, kada je Tito u Sarajevu, za vreme Drugog kongresa

samoupravljača Jugoslavije, iznenada sazvaio sastanak krnjeg sastava Izvršnog biroa Predsedništva SKJ. Od jedanaest članova najužeg rukovodstva SKJ, koji su se tada nalazili u ovom gradu Bosne i Hercegovine, Tito je u jednu vilu pored Sarajeva pozvao članove Izvršnog biroa iz svih republika izuzev Srbije. Tako su se među učesnicima ovog i po sastavu i po načinu zakazivanja neobičnog skupa našli Slovenac Edvard Kardelj, Hrvat Vladimir Bakarić, Makedonac Krste Crvenkovski, Crnogorac Veljko Vlahović i bosanski Srbin Cvijetin Mijatović.

Kad su stigli, Tito im se nervoznim glasom požalio na neloyalnost vodećih ljudi Srbije i na otpore koji stižu iz Beograda prema njegovoj i Kardeljevoj inicijativi za dalje ustavno demontiranje jugoslovenske federacije i za prenošenje najvećeg broja ovlašćenja saveznih institucija na republičke centre moći. Taj proces je bio započet krajem 1968, kada je u Saveznu skupštinu uvedeno Veće naroda, sastavljeno na paritetnoj osnovi, srpske pokrajine Vojvodina i Kosovo i Metohija dobile status konstitutivnih elemenata jugoslovenske federacije, a nacionalne manjine postale narodnosti.⁴

Većina je bila začuđena onim što je čula, a Vlahović je postavio pitanje može li se o svemu ovome razgovarati bez predstavnika Srbije.

Titu kao da je bila povređena sujeta:

– Valjda ja kao predsednik SKJ imam pravo da pozivam koga hoću!

Neko od prisutnih pokušao je da ga ubedi da bi bilo dobro da pozove nekog od funkcionera Srbije, koji su u Sarajevu prisustvovali kongresu jugoslovenskih samoupravljača.

Imam pravo da pozovem koga hoću: Tito

Tito je nevoljno popustio, pa se okupljenima nekoliko minuta kasnije pridružio i Milentije Popović, koji se svojim prijateljima ranije žalio da ga Tito uopšte ne tretira kao svog zamenika, već kao šefa protokola.⁵

Kad je Popović stigao, Tito je bio još konkretniji i oštrij:

– U Beogradu je centar kontrarevolucije!

Pominjao je „kontrarevolucionarne snage“ na Beogradskom univerzitetu i kritički intonirane tekstove beogradskih listova *Studenta* i *Ježa*, koji su ga mesecima iritirali, a usplahireno je govorio i o nekakvoj generalskoj zaveri koju su navodno u Beogradu protiv njega pripremali penzionisani generali Rade Hamović i Miloje Milojević.

Popović je rekao da je neprihvatljivo da se o ovako ozbiljnim optužbama razgovara bez prisustva članova Izvršnog biroa Predsedništva SKJ iz Srbije, a na insistiranje prisutnih dogovorili su se da se u istom sastavu nađu i narednog dana.

Idućeg dana, 7. maja, Tito je osumnjičio vođstvo Srbije da je preko člana Izvršnog biroa Predsedništva SKJ Mijalka Todorovića Plavog, kako su ga zvali njegovi partijski drugovi, povezano sa Rusima. Ljutito je rekao da je dobio strogo poverljivu informaciju o tome da je Todorović za vreme nedavnog boravka u Moskvi „svašta govorio“ visokim sovjetskim zvaničnicima.

– Vi znate da Rusi najviše napadaju Plavog – dodao je Milentije Popović, misleći na to da Sovjeti Todoroviću nikako ne mogu da oprostite oštru sudu njihove intervencije na Čehoslovačku, 1968. godine, izgovorenu na velikom mitingu održanom na Trgu Marksa i Engelsa u centru Beograda.

Tito je ignorisao Popovićevu upadicu:

– Plavi je rekao da smo ja i Kardelj u svađi, da je zemlja u rasulu i da je moguć vojni udar.

- Čija je to informacija – pitao je Popović.
- Našeg vojnog atašea u Moskvi – odgovorio je Tito.⁶

Istog dana Tito se sreo i sa funkcionerima Bosne i Hercegovine, kojima je izjavio da je izdao nalog za hapšenje ne samo Hamovića i Milojevića, već i bivšeg potpredsednika Jugoslavije Aleksandra Rankovića, smenjenog 1. jula 1966. na osnovu iskonstruisanih optužbi da je prisluškivao Tita i kovao zaveru protiv njega.⁷

Rekao je da je odluku doneo posle izveštaja Kontraobaveštajne službe JNA da su se Ranković, Hamović i Milojević pre nekoliko dana sreli u Beogradu na jednom zavereničkom sastanku.

Već nekoliko časova kasnije ispostavilo se da je izveštaj Kontraobaveštajne službe JNA o održavanju ovog urotničkog skupa bio netačan. Demantovala ga je Služba državne bezbednosti Jugoslavije koja je od 1966. danonoćno pratila i registrovala sve Rankovićeve usmene i telefonske kontakte, pa se tako saznalo da on tih dana nije imao nikakav sastanak sa generalima Hamovićem i Milojevićem.⁸

APLAUZ ZA REPRESIJU

Čim je Srbiju po drugi put za nekoliko sati stavio na optuženičku klupu, Tito je otišao u sarajevsku dvoranu Skenderiju, na završnu ceremoniju Drugog kongresa samoupravljača Jugoslavije.

Za dvadesetak minuta, koliko je trajao njegov završni govor, prisutni su ga dvadeset tri puta prekidali aplauzima i povcima podrške. Najviše aplauza dobio je za tri rečenice:

– Ja vam otvoreno kažem ovdje da ćemo morati [protiv onih koji ne misle kao on i njegovi najbliži saradnici] upotrijebiti i *administrativne* mjere (*aplauz*).

– Samo sa ubjeđivanjem se ne može (*aplauz*).

– Ima ljudi koje niko nikada ne može ubijediti. E, naći ćemo sredstva da ih na drugi način onemogućimo. Mi to moramo da uradimo (*aplauz*).

Na kraju je usledila i otvorena pretnja. Govoreći kako u Beogradu neki pričaju da je on „prazna puška“, rekao je:

– To sad neće biti prazna puška, mi imamo dosta municije.

Rekao je i da „kod nas radnik jedva sastavlja kraj s krajem“ i najavio napuštanje ideje o izgradnji „demokratskog socijalizma“ u Jugoslaviji, promovisanog posle njegovog razlaza sa Staljinom:

– Mi smo govorili i o demokratiji. Ja mislim da smo svi skupa prvi put došli do zajedničkog gledišta da demokratija može biti i te kako *štetna* za razvitak socijalizma.⁹

Posle splitskog poziva, 1962, da komunisti ponovo treba sve da preuzmu u svoje ruke, i izjave koju je dao jula 1966, povodom smene Rankovića, da nisu tačne priče da će Jugoslavija posle ove smene krenuti putem liberalizacije,¹⁰ ovo je bila najogoljenija najava da je Tito čvrsto rešio da napusti titoizam, koji mu je posle raskida sa Staljinom pribavio oreol svetski važnog političara.

Zaokret je najavljen u najgorem času, kada su se stekli neki od najvažnijih uslova da Jugoslavija, posle dvadesetogodišnjeg, više verbalnog nego sistemskog distanciranja od dogmatskog sovjetskog sistema, najzad počne da gradi demokratsko socijalističko društvo.

Zemlja se otvorila prema svetu, već je bila industrijalizovana i urbanizovana, broj radno aktivnog i izdržavanog stanovništva bio je izjednačen, a u Sloveniji je taj odnos bio za tridesetak odsto viši u korist radno aktivnog stanovništva. Po broju studenata Jugoslavija se, proporcionalno broju stanovnika, nalazila među deset vodećih zemalja u svetu, više od dve trećine uvoza bilo je pokriveno izvozom jugoslovenskih proizvoda,¹¹ jugoslovenska privreda se sve uspešnije modernizovala i suočavala sa ekonomskim zakonitostima i tržišnim mehanizmima poslovanja.

Ukratko, bilo je krajnje vreme da odvajanje Jugoslavije od Sovjeta, posle desetak godina, preraste u sistem.

Zato mnogi, pogotovo mlađi i obrazovaniji jugoslovenski funkcioneri, za razliku od Tita, nisu verovali da zemlja krizu u kojoj se tada nalazila može prevazići represijom. Milentije Popović je, recimo, govorio da je bolje imati i više partija, ili frakcija u partiji, nego partiju monopolističkog, staljinističkog tipa, a predsednik Centralnog komiteta Saveza komunista Srbije Marko Nikezić, desetak dana posle kongresa samoupravljača u Sarajevu, kao da je direktno polemisaio sa Titom:

– Jedinstvo rada ne postićemo vraćanjem na nešto što bi poništilo ili makar i delom dovelo u pitanje rezultate samoupravljanja i demokratizacije, rezultate naše nacionalne politike.

– Suprotno bi bilo dokaz da smo dvadeset godina lutali, sve od 1948. godine. Staljinizam ne bi mogao doživeti veću pobjedu od one koju bi sankcionisao Savez komunista Jugoslavije.¹²

GORČINA NEPRAVDE

Po završetku kongresa u Sarajevu, Tito je ostao u Sarajevu, a čim je čuo za smrt Milentija Popovića, prekinuo je posetu Bosni i Hercegovini, došao u Beograd i posmrtno odlikovao Milentija Popovića Ordenom junaka socijalističkog rada.

Na saveznoj komemoraciji proglasio ga je „besmrtnim revolucionarom“ koji je „pao smrću heroja socijalističkog rada“.

Istog dana Marko Nikezić je na centralnoj republičkoj komemoraciji rekao da je „bilo neizbežno da Milentije Popović upozna i gorčinu nepravde“ i da je „podnese bez protesta“.¹³

Tih dana je saopšteno i da je od 1963. do 1970. kupovna moć jugoslovenskog dinara opala za dva i po puta, a da je od 1968. do 1971. članstvo Saveza komunista u Hrvatskoj smanjeno za 20.500 ljudi.¹⁴

U to vreme objavljen je podatak da četiri petine Jugoslovena u toku godine ne pročita nijednu knjigu, a da su se na paradi održanoj povodom pedesetogodišnjice sovjetske republike Gruzije, u glavnom gradu Tbilisiju, u prisustvu generalnog sekretara sovjetskih komunista Leonida Brežnjeva, nosile velike slike Josifa Visarionoviča Staljina.¹⁵

Republičkoj komemoraciji, održanoj u velikoj dvorani Skupštine Srbije, u Ulici maršala Tita, prisustvovao je i autor ove knjige, i od dvojice učesnika komemorativne sednice saznao je da su najviši srpski funkcioneri pret hodne večeri čvrsto rešili da traže hitan prijem kod Tita. I da će mu reći sve.¹⁶

Počast: Tito se oprašta od Milentija Popovića

NAPOMENE

- ¹ *Politika*, Beograd, 8. maj 1971.
- ² *Isto*, 9. maj 1971.
- ³ Zdravko Vuković, *Od zloupotreba SDB do maspoka i liberalizma – moji stenografski zapisi 1966–1972* (u daljem tekstu *Moji stenografski zapisi*), Beograd, 1989, str. 518; Dragi Stamenković, *Između ideala i politike*, Beograd, 2003, str. 186–187; Latinka Perović, *Zatvaranje kruga – ishod rascepa 1971/1972*, (u daljem tekstu *Zatvaranje kruga*) Sarajevo, 1991, str. 259.
- ⁴ Zvonimir Despot, *Tito – tajne vladara*, Zagreb, 2009, str. 187; www.arhivyu.gov.rs/active – Arhiv Jugoslavije – Amandmani na Ustav iz 1963 (pristup 8. 6. 2013).
- ⁵ *Moji stenografski zapisi*, str. 522.
- ⁶ *Isto*, str. 518–519, 521; *Slom srpskih liberala*, str. 94–95.
- ⁷ *Tito fenomen 20. veka*, str. 347–352.
- ⁸ *Moji stenografski zapisi*, str. 520.

⁹ *Politika*, 9. maj 1971.

¹⁰ AJ, 837, KPR II-2 (Razgovor sa delegacijom Saveznog odbora Saveza udruženja boraca Narodnooslobodilačkog rata Jugoslavije); Jovan Kesar–Pero Simić, *Oproštaj bez milosti*, Beograd, 1990, str. 87.

¹¹ *Statistički kalendar Jugoslavije 1973*, Beograd, 1973, str. 30, 191.

¹² *Zatvaranje kruga*, str. 258, 260; *Borba*, Beograd, 21. maj 1971.

¹³ *Politika*, 11. maj 1971.

¹⁴ Isto.

¹⁵ *Politika*, 15. maj 1971; isto, 16. maj 1971.

¹⁶ Đoko Stojičić–Miroslav Marković–Pero Simić, *Vreme jedne mladosti*, Beograd, 2011, str. 331.